

FINANČNÍ PŘÍNOS SVATOPOLSKÝCH BAROKNÍCH POUTÍ V PŘELOUČI

Petr VOREL

Východočeské město Přelouč patří k místům, ve kterých neexistovala žádná starší poutní tradice. Vzhledem k zasvěcení hlavního farního kostela (sv. Jakuba Většího) a k umístění této lokality na spojnici Kutné Hory a Hradce Králové lze sice předpokládat, že i Přelouč, která sloužila i jako sídlo samostatného benediktinského probošství,¹⁾ byla ve středověku jedním z lokálních center české sítě svatojakubských poutních cest. Pokud tomu tak skutečně někdy na přelomu 14. a 15. století bylo, pak ovšem o tři století později po této poutnické tradici již ve městě nezbyvalo ani památky. Přesto se však Přelouč stala na přelomu 17. a 18. století cílem pravidelných a v regionu velmi oblíbených náboženských poutí, nazývaných „svatopolské poutě“.

V daném případě se však jednalo o poutní tradici vytvořenou od samého počátku nově, iniciovanou místním farním správcem a z hlediska logistického poměrně dobře promyšlenou ve všech detailech, ať již se týkaly vhodného načasování (v návaznosti na již existující termíny regionální poutní sítě) či očekávatelných ekonomických přínosů. Dochované prameny, týkající se jednání, která v souvislosti se vznikem a organizováním „svatopolských poutí“ na konci 17. a v první polovině 18. století probíhala,²⁾

1) Podrobné zpracování starších dějin města viz Petr VOREL, *Dějiny města Přelouče I. (1086–1618)*, Přelouč 1999; o zdejším benediktinském probošství v předhusitské době viz zde s. 12–19.

2) Souhrnný přehled dochovaných pramenů k této problematice viz nejnověji Petr VOREL, *Dějiny města Přelouče II. (1618–1848)*, Přelouč 2002. Zde jsou také v širším kontextu shrnuty informace, týkající se tradic svatopolských poutí v kontextu vývoje celého města. Starší práce na toto téma většinou jen reprodukuji věcný obsah brožurky, vydané anonymně roku 1901, viz *Dějiny kostelíčka Navštívení Marie Panny na svatém poli v Přelouči*, Hradec Králové 1901. Takto postupoval Josef LEDR, *Dějiny města Přelouče nad Labem*, Přelouč 1926, s. 221–225, 311, i Veronika KOVÁŘOVÁ-PRAXOVÁ, *Poutní místo na*

tak přinášejí zajímavé doklady nejen o samotném náboženském významu pravidelně pořádaných poutí tohoto typu, ale také o jejich bezprostředním ekonomickém přínosu.

První „svatopolská pout“ se v Přelouči konala na den Navštívení Panny Marie roku 1682, a to u příležitosti položení základního kamene nově budovaného poutního kostela téhož zasvěcení, budovaného na tzv. Svatém poli. Odtud tedy název poutí. Svatým polem se rozuměl nový předměstský hřbitov, zřízený (původně jako provizorní) v době morové epidemie roku 1680.

Hlavním podnětem pro organizovaný vznik nové poutní tradice však nebyl objekt nově budovaného kostela, ale obraz Panny Marie, kterému byla přiřčena uzdravující moc a pro který se měl stát nový poutní kostel důstojnou schránkou. Z tohoto hlediska bylo vytváření přeloučského poutního místa počátkem osmdesátých let 17. století logickou součástí širší vlny barokních církevních aktivit, vázaných na „milostné obrazy“ (tj. vyobrazení světců, jimž byla přiřčována nadpřirozená, obvykle uzdravující, moc).³⁾ Bezprostředním vzorem přeloučské aktivity se pak stala jen o něco mladší poutní tradice salvátorská v sousední Chrudimi (přivádějící poutníky k obrazu Krista), se kterou které měla být nová přeloučská pout' symbolicky propojena po stránce duchovní: Po dobu svatopolských slavností měl být chrudimský obraz Spasitele do Přelouče zapůjčován, aby mohl na poutníky působit spolu s místním obrazem Panny Marie, čímž měla být nadpřirozená síla obou obrazů umocněna.

Nevíme, kdo byl tvůrcem této myšlenky. Počátkem osmdesátých let 17. století už se chrudimské salvátorské pouti těšily velké oblibě a pro město Chrudim znamenaly značný hospodářský přínos. Je samozřejmé, že když o zapůjčení chrudimského obrazu Spasitele požádal sám císař Leopold I., který se před morovým nebezpečím roku 1680⁴⁾ uchýlil z Prahy do Pardubic, tak byl obraz na pardubický zámek převezen. Císař nechal obraz zavěsit do sálu ve druhém patře severního zámeckého křídla, který sloužil po dobu panovníkova pobytu v Pardubicích jako jeho soukromá kaple.⁵⁾ Císařův zájem věhlas chrudimského obrazu ještě výrazně rozšířil.

Svatém poli v Přelouči, Východočeský sborník historický 7, 1998, s. 107–128, která však navíc alespoň dokumentovala vývoj svatopolského kostela a nepříliš radostné osudy jeho inventáře koncem 20. století.

3) Jan ROYT, *Obraz a kult v Čechách 17. a 18. století*, Praha 1999 (zmínka o přeloučském milostném obraze viz zde s. 88).

4) Václav SCHULZ, *Příspěvky k dějinám moru v zemích českých z let 1531–1746*, Praha 1901, s. 97–117.

5) Josef SAKAŘ, *Dějiny Pardubic nad Labem I*, Pardubice 1920, s. 143–145.

Proč by se ale měli chrudimští kapucíni, kteří o obraz Spasitele pečovali, o dva roky později angažovat v „konkurenčním podniku“, jehož cílem bylo vytvořit věhlas do té doby zcela neznámého „milostivého obrazu“ kdesi na okraji Chrudimského kraje ve vzdálené Přelouči?

Již zde do celého příběhu vstupuje ekonomický aspekt. Tehdejší přeloučský farář Jan Adam Lorenc, který stál u zrodu tradice svatopolských poutí a byl zřejmě myšlenkovým původcem celé té akce, totiž přeloučskou městskou radu zatížil povinností hradit poměrně vysoké finanční náklady, související jak s dočasným převozem salvátorského obrazu z Chrudimě do Přelouče a zpět, tak i s nákladnou hostinou, která měla být v Přelouči pro chrudimské řádové bratry připravena. Šlo o poměrně velké částky, pohybující se každoročně okolo 10 kop grošů míšeňských, tj. v přepočtu na soudobou měnu cca 11 zlatých rýnských 40 krejcarů.

Přímé napojení na salvátorskou poutní tradici s sebou přinášelo výrazné vstupní investice, ale ty se přeloučským měšťanům začaly rychle vracet. Vždyť jen v prvních letech po zahájení svatopolských poutí (tj. v polovině osmdesátých let 17. století) se v Přelouči prodalo šestkrát více vína, než bylo běžné před rokem 1680. Až mnohem později, když už se staly svatopolské poutě běžnou součástí itineráře východočeských poutníků a obraz Přeloučské Madony byl dostatečně populární, si místní měšťané kladli otázku, proč by měli Chrudimským něco platit. Po několika desetiletích si už nikdo neuvědomoval, že bez spolupráce s chrudimskými kapucíny by se asi jen stěží podařilo rozšířit zvěsti o zázračné moci přeloučského mariánského obrazu dál, než v samotném městě a několika okolních vesnicích.

Vždyť objektivně vzato se přeloučský mariánský obraz ani z hlediska tehdejší barokní zbožnosti nemohl prokázat nějakými mimořádnými nadpřirozenými aktivitami. V pokoji přeloučského faráře visel před rokem 1680 spolu s jinými obrazy s náboženskými motivy už několik let. Jednalo se o poměrně starou kopii obrazu Panny Marie Čenstochovské, vzniklou někdy po roce 1430. Do Čech se tento obraz dostal pravděpodobně již koncem 16. století spolu s polským šlechticem Janem z Rozdražova, který roku 1579 získal jihočeské panství Blatná. Na sklonku třicetileté války měla Janova snacha Anna Marie Rozdražovská z Dubé tento obraz umístěn v interiéru svého pražského domu, kde pobývala i v době švédského dobývání Prahy roku 1648. K obrazu se modlila v době bitevní vřavy. Její dům nebyl švédským vojskem vypleněn, což v tehdejší situaci považovala za zázrak a důkaz nadpřirozené moci obrazu. Spolu s dalším vybavením svého bytu odkázala pak roku 1663 tento obraz své služebnici Voršile a ta jej před svou smrtí darovala svému synovci, mladému knězi Adamu Lorencovi, který

Přeloučský milosrdný obraz Panny Marie, jehož údajná uzdravující moc v době morové epidemie roku 1680 se stala podnětem ke zřízení tzv. „Svatopolské pouti“.

byl v roce 1678 poslán na faru do Přelouče a obraz si přivezl s sebou. Po celou tu dobu nebyly obrazu žádné nadpřirozené schopnosti přikládány, arciť krom onoho vyprávění o zázračné záchraně paní Anny Rozdražovské před švédskými vojáky.

Hlavním tvůrcem legendy o zázračné uzdravující moci přeloučského mariánského obrazu byl sám farář Jan Adam Lorenc. V době morové epidemie roku 1680⁶⁾ platily přísné karanténní předpisy, regulující pohyb osob z morem nakažených oblastí.⁷⁾ Městu Přelouči se epidemie vyhýbala až do chvíle, kdy farář Lorenc přijal na noc na přeloučskou faru jednoho žebrařského řeholníka, putujícího z Prahy (tj. z karanténou uzavřené oblasti). U mnicha se přes noc objevily příznaky moru, takže se jen ráno stihl vyzpovídat a zemřel. Při podávání svátosti ale umírající dýchl farářovi na prst. Tak se příznaky moru po třech dnech od nocležníkovy úmrtí objevily nejprve u samotného faráře Lorence (morové puchýře na prstu), ten se však vyléčil. Přes rodinu hrobaře, která na mor vymřela v půli srpna, se nemoc dostala i mezi ostatní měšťany. Pak byl ale průběh epidemie velmi rychlý; v průběhu podzimu 1680 zemřelo v Přelouči na mor řádově několik desítek procent obyvatelstva. Především však nakažlivá nemoc prakticky zlikvidovala jednu celou věkovou skupinu, totiž novorozence, batolata a děti předškolního věku (v celém městě přežili jen dva malí chlapci; Daniel Pelikán a Jiří Jelínek).⁸⁾

Svoje vlastní uzdravení označil farář Jan Adam Lorenc za zázračné a jako zdroj tohoto zázraku identifikoval mariánský obraz, který dostal před lety od tetičky a ke kterému se v době nemoci modlil. Na nově založeném (původně provizorním) hřbitově na kopci nad městem pak nechal v letech 1682–1684 vystavět výše zmíněný poutní kostel, jehož realizaci podpořili dodávkami stavebního materiálu, robotní prací svých poddaných a následným vybavením interiéru držitelé okolních panství Heřmanův Městec, Choltice, Zdechovice, Valy nad Labem a Štěpánov.

6) Eliška ČÁŇOVÁ, *Mor v Čechách v roce 1680*, Sborník archivních prací 31, 1991, s. 265–337.

7) Lenka MATUŠÍKOVÁ, *Návrh infekčního řádu pro Čechy při ohrožení Morem v roce 1680*, in: Sborník prací k 70. narozeninám dr. Karla Beránka, Praha 1996, s. 84–93.

8) Státní oblastní archiv Zámorsk, Sbírka matrik, kniha č. 1799, Matrika narozených, oddaných a zemřelých fary Přelouč z let 1665–1688. Analýza matričních záznamů v době morové epidemie roku 1680 viz P. VOREL, *Dějiny města Přelouče II*, s. 64–66.

U příležitosti položení základního kamene kostela v den Navštívení P. Marie roku 1682 zorganizoval farář Lorenc první z velkých barokních slavností („svatopolských poutí k milosrdnému obrazu Panny Marie“). V přímých dobových pramenech z 80. let 17. století zatím neznáme autentický popis těchto slavností, byť považuji za pravděpodobné, že přinejmenším v církevních pramenech z této doby v nějaké podobě zaznamenány byly. Zatím nejstarší známe zprávy o těchto barokních slavnostech pocházejí až z podstatně mladší doby a dochovaly se jako záměrně zaznamenané výpovědi pamětníků, kterými měla být přímo v Přelouči nahrazena absence jakýchkoli písemných zpráv o vzniku tradice „svatopolských poutí“. Proto tyto doklady můžeme považovat za poměrně věrohodné.

Jedná se především o dva prameny:

Prvním z nich je latinský záznam o výpovědi dvou přeloučských měšťanek, (Doroty Vošlaškové a Markéty Reinwetterové) „*De origio ecclesia B. P. M. in sacro Campo*“, který krátce po svém nástupu na přeloučskou faru roku 1736 zapsal místní farář Antonín Ondřej Tautz.⁹⁾ Stručný český výtah z tohoto Tautzova latinského textu přepsal místní kaplan Lukeš do nové farní kroniky, založené roku 1845.¹⁰⁾

O dvě desetiletí mladší, ale z hlediska konkrétních informací podstatně cennější je písemné svědectví přeloučského rodáka Jana Jiřího Kryšpína-Jelínka, zasláné roku 1757 do Přelouče, aby nepřišly v zapomnění okolnosti vzniku svatopolských poutí. Autor byl totiž jedním ze dvou chlapců, kteří morovou epidemii v roce 1680 v Přelouči přežili. Protože byl synovcem faráře Lorenze a vyrůstal na přeloučské faře, byl počátkům svatopolských poutí osobně přítomen a od svého strýce také věděl, co a proč se činí. Ani po mnoha letech jeho vzpomínky z dětství neztratily na autentičnosti, takže když

9) Koncept tohoto textu viz Státní okresní archiv Pardubice, fond Farní úřad Přelouč, karton č. 2 (řazeno chronologicky); stylisticky mírně upravenou, ale věcně totožnou verzi pak A. O. Tautz přepsal do farní kroniky. Viz fond Farní úřad Přelouč, kniha č. 2, Kniha památných věcí při záduší přeloučském svatého Jakuba (1733–1848). Originál této barokní farní kroniky je spolu s obsáhlým souborem různorodých archiválií stále uložen na přeloučské faře; inventář tohoto souboru byl pod mým vedením zpracován v rámci jedné z bakalářských prací na Fakultě filozofické Univerzity Pardubice a následně publikován, viz Olga HATAŠOVÁ, *Soubor archiválií farního úřadu v Přelouči (1733–1950)*, Východočeský sborník historický 11, 2002, s. 105–122.

10) SOKA Pardubice, fond Farní úřad Přelouč, kniha č. 3, Pamětní kniha při faře královského komorního města Přelouče (1845–1896).

v roce 1757 ve věku přes 80 let zaznamenal pro paměť budoucím¹¹⁾ vše podstatné, co si k dané věci pamatoval, zachoval nám tak významné detaily, které nejsou jiným typem pramenů postižitelné, včetně zmínek o obecném dobovém vnímání ekonomických souvislostí barokních poutí.

Tuto okolnost považuji za zvláště významnou právě proto, že z oficiálně vedených účetních pramenů ekonomický přínos poutí nijak významně do popředí nevystupuje.¹²⁾ Některé Jelínkovy vzpomínky však plně korespondují s dalšími prameny, týkajícími se naznačené problematiky, takže přeci jenom vytvářejí plastičtější obraz toho, jak soudobí obyvatelé Přelouče a organizátoři barokních poutí (ku kterým muselo město každoročně vytvářet v očekávání početných poutníků technické zázemí) vnímali nejen náboženský, ale také materiální přínos takovýchto aktivit.

V městských účtech, které se z doby počátků svatopolských poutí dochovaly příznivou shodou okolností v mimořádně kompaktní podobě,¹³⁾ je možné v souvislosti se zahájením poutní tradice interpretovat jen v úvodu této studie zmíněnou mimořádně vysokou spotřebu vína. Od února 1683 do února 1685 přijali přeloučští radní do městské pokladny poplatky za 89 věder prodaného vína, tj. 44,5 za jeden rok. Od února 1685 do dubna 1689 se však prodalo dohromady jen 29 věder, tj. asi 7 věder ročně. V následujících letech objem prodaného vína kolísal, ale nikdy již nedosáhl takového množství, jako okolo roku 1684, kdy se v Přelouči konala velkolepá barokní pouť u příležitosti dokončení stavby svatopolského kostela. Zvýšení příjmů městské poklady formou vyšší městské daně z prodeje vína však nemohlo být tím podstatným, proč byly poutě obecně vnímány jako ekonomicky výhodné.

11) Originál Jelínkova listu, odeslaného bez data roku 1757 z Hrochova Týnce do Přelouče, viz Státní okresní archiv Pardubice, fond Farní úřad Přelouč, karton č. 2 (řazeno chronologicky). Text tohoto významného pramene jsem před lety edičně zpřístupnil, viz P. VOREL, *Dějiny města Přelouče II*, ediční příloha č. 13 na s. 262–264.

12) Přesný seznam dochovaných účtů města Přelouče, uložených nelogicky v několika různých archívních fondech, viz P. VOREL, *Dějiny města Přelouče II*, s. 272.

13) Obsáhlý soubor podrobně vedených městských účtů („počtů“) města Přelouče z několika údobí 17. a 18. století se zachoval ve sbírce různorodých archiválií, které se různými cestami dostaly v průběhu 19. století do pražského Národního musea. Zde se nalézá také úplný soubor městských účtů, zahrnujících období od 22. března 1683 do 31. prosince 1699. Viz Archiv Národního musea, sbírka „F“, sign. F 197, karton č. 156, fasc. b.

Určitý klíč k pochopení širších souvislostí naznačuje chování samotného faráře Lorence. Jako kněz nemohl být sám osobně vlastníkem nemovitostí. Peníze však měl a vhodně je investoval. V roce 1689 koupil farář Lorenc od vdovy Kateřiny Ježkové velký dům, ležící na hlavní ulici (dnešní čp. 19);¹⁴⁾ jednalo se o jeden z nejdražších domů v historickém jádru města, ke kterému patřilo také právo pivní várky. Formálně byl však v přeloučských v městských knihách veden jako majitel domu farářův švagr Jan Lužický, který však v Přelouči vůbec nežil, neboť byl měšťanem jihlavským a do Přelouče se stěhovat (a přijmout zdejší městské právo) nechtěl. Farář Lorenc proto „svůj“ dům v Přelouči pronajímal a díky příjmům desátkového obilí intenzivně využíval právo várečné, které bylo jedním z nejvýnosnějších tehdejších městských práv.

Sám farář Lorenc tedy pivo nevařil, ale když na jeho právovárečný dům připadlo právo pivní várky (v průběhu roku se takto vystřídali všichni právovárečníci), dodal do sladovny příslušné množství obilí, zaplatil za výrobu sladu a za samotnou várku piva a z městského pivovaru odebral navažené pivo. To pak mohl nechat vyčepovat ve svém domě nebo pivo dodával do vesnických krčem přeloučské spádové oblasti, ve kterých se nesmělo čepovat jiné pivo, než to přeloučské.

Takto se jako „tichý společník“ farář Lorenc podílel na městské pivní produkci, pro kterou byla letní svatopolská pouť pravým požehnáním, až do roku 1692. Tehdy byl farář Lorenc přeložen na faru do městečka Sezemice, které sice leželo také na pardubickém komorním panství, ale bylo od Přelouče vzdáleno pozemní cestou asi 25 kilometrů. Tato vzdálenost nebyla z hlediska tehdejšího nahlížení příliš velká a také nebránila novému sezemickému faráři v tom, aby pokračoval ve svých dřívějších podnikatelských aktivitách v Přelouči. Jeho situace se jen zkomplikovala tím, že sám nemohl na využívání pivních várek osobně dohlížet. Přeloučský dům, formálně „psaný“ stále na jihlavského měšťana Jana Lužického, tedy farář dále pronajímal, ale bez práva várečného. To si v Přelouči ponechal, i když působil v Sezemicích. Dohodl se jen s městským písařem Michalem Reinwetterem, synem dlouholetého přeloučského primátora Jana Reinwettera (primas v letech 1679–1693), že za určitou provizi se o realizaci pivních várek a prodej piva postará; sám Lorenc jen ze Sezemice nechával do Přelouče poslat potřebné množství obilí, které dostával od farníků formou desátku, a od Reinwettera přebíral zisk z pivních várek. Takto jednoduše

14) Dům v prodejní ceně 600 kop grošů míšeňských, viz Státní okresní archiv Pardubice, fond Archiv města Přelouče, kn. č. 332, fol. 177.

fungoval celý systém několik let, snad i proto, že dva z Lorencových nástupců vydrželi na přeloučské faře vždy jen velmi krátce. Až nový přeloučský farář Adam Synecius (který nastoupil na přeloučskou faru roku 1695) se začal o „pivní byznys“ svého předchůdce podrobněji zajímat.

Když se u příležitosti svatopolské pouti roku 1696 sešli k Syneciovi do Přelouče na slavnostní hostinu faráři z širokého okolí, kteří dorazili v čele poutních procesí (včetně sezemického Lorence), oznámil Synecius, že by chtěl nechat hřbitov kolem svatopolského kostela ohradit novou zdí. Veřejně se pak dotázal faráře Lorence, zda může k tomuto účelu použít peníze z Lorencových pivních várek, které má u sebe deponovány měšťský písař Michal Reinwetter. Takto „výhodnou“ nabídku, pronesenou bezprostředně po hostině v kruhu ostatních kněží, nemohl sezemický farář odmítnout: „*poněvadž sem Matce Boží mnoho učinil a jí chrám Páně vystavěl, tak ještě to učiním*“. Aby se však z takového dobrovolného příspěvku nestala tradice, tak hned roku 1697 farář Lorenc (resp. formálně Jan Lužický) svůj přeloučský dům prodal pardubickému měšťanu Jakubovi Maršálkovi.¹⁵⁾

I po prodeji svého přeloučského domu však sezemický farář Lorenc pravidelně organizoval a až do své smrti roku 1707 osobně vodil své farníky ze Sezemic na svatopolskou pouť do Přelouče. Svatopolská pouť v Přelouči si již koncem 17. století získala velkou oblibu a přitahovala zájemce z širokého okolí, a to nejen jako církevní slavnost, ale jako příležitost k zábavě a rozptýlení, jak bylo u takových poutí obvyklé. Do Přelouče se v době konání mariánských slavností po několik dní shromáždily tisíce poutníků, kteří ve městě také utráceli a nakupovali; poutníci ze vzdálenějších končin ve městě také nocovali.

Nevíme, zda průběh a rozsah svatopolských poutí nějak podstatně ovlivnil rozsáhlý požár, který město Přelouč poničil v únoru 1707. Pokud ano, tak nikoli dlouhodobě, protože už z počátku dvacátých let 18. století máme dochován zajímavý pramen, který dokládá nejen soudobé vnímání barokních poutí jako v prvé řadě ekonomického fenoménu, ale také hlavní komunikační směry, odkud do Přelouče poutníci přicházeli.

Počátkem dvacátých let 18. století, kdy už bylo pardubické panství znovu získáno zpět panovnickou komorou ze zástavy hraběti Přehořovskému, se chystal nastoupit do funkce hejtmána panství svým původem italský šlechtic Václav Josef de Bossi. Aby si sám udělal přesnější představu o ekonomickém stavu panství, vyzval představitele komorních měst a městeček, aby sami navrhli, jaká opatření by mohla zlepšit jejich hospodářskou

15) P. VOREL, *Dějiny města Přelouče II*, Historický místopis města Přelouče 1618–1848, s. 214–242, zde s. 221.

situaci.¹⁶⁾ Přeloučští radní takový materiál projednali, připravili a s datem 28. srpna 1721 jej odeslali císaři Karlu VI. formou oficiální žádosti o rozšíření městských práv.¹⁷⁾

Všechny zde zmíněné body se týkaly změn, které měly přispět ke zvýšení ekonomického potenciálu města, zatěžovaného ze strany státu stále většími spotřebními daněmi a kontribucí. Proto je důležité, že hned druhý z jedenácti bodů přeloučské žádosti byl věnován svatopolské pouti. Přeloučští radní žádali císaře, aby jim udělil právo pořádat v době konání svatopolské poutě nový dobytčí výroční trh (jarmark). Jako hlavní důvod uvádějí skutečnost, že v době pouti se v Přelouči schází velké množství přespolních lidí („... 2. *July slavnost a pout' v kapli jménem Na Svatém Poli se při městě našem slaví, při kteréž veliká schůzka lidu přespolního se vynachází...*“). Nový dobytčí jarmark měl být zahajován po slavnostní pobožnosti zmíněné svatopolské pouti a měl trvat osm dní, přičemž město žádalo také o právo výběru blíže nespecifikované obecní daně z prodávaného dobytka („... z *takového pak dobytka vyplacení cla k důchodu našemu obecnímu...*“).

Zájem o zřízení nového dobytčího jarmarku, pro který bylo jako logický důvod uváděno velké sročení lidí na barokní pouti, podle mého názoru jednoznačně prokazuje, jak ryze pragmaticky přeloučští měšťané konání „svatopolské pouti“ vnímali. Vždyť církevní pouti neměly jen funkci náboženskou a přeloučští si byli dobře vědomi, jak mohou z takové akce hospodářsky vytěžít.

A nešlo jen o nový jarmark: barokní poutě běžně provázely příležitostný stánkový prodej jak devocionálií, tak i světského poutního sortimentu (sladkosti, drobné ozdoby a bižuterie, dětské hračky, krmářské tisky apod.). I tyto aktivity zřejmě přinášely přeloučským měšťanům v době konání „svatopolské pouti“ tak významný příležitostný výdělek, že jim stálo za to, aby se snažili odstranit nežádoucí konkurenci. Žádali proto správu komorního panství, aby zasáhla a zajistila, aby se v době konání „svatopolské pouti“ nesměly na příjezdových cestách na sousedních panstvích v okolí Přelouče stavět prodejní stánky. Šlo především o příjezdové cesty od východu a od jihovýchodu, kterými zřejmě do Přelouče na „svatopolskou pout“ přicházelo nejvíce poutníků. Největší problém údajně představoval

16) Státní okresní archiv Pardubice, fond Archiv města Přelouče, kn. č. 383, fol. 61.

17) Originál Státní okresní archiv Pardubice, fond Archiv města Přelouče, karton č.1, list č. 6. Plná edice tohoto textu viz P. VOREL, *Dějiny města Přelouče II*, ediční příloha č. 11, s. 258–260.

prodej drobného kovového zboží, které bylo v době „svatopolské pouti“ nabízeno stánkaři v sousedních Valech nad Labem, kudy vedla do Přelouče hlavní silnice od Pardubic, a na Veselí, odkud se do Přelouče přijíždělo od Chrudimě.¹⁸⁾ Z toho lze usuzovat, že z těchto dvou směrů, tedy z bohatých zemědělských oblastí, směřoval do Přelouče hlavní proud poutníků.

V konfirmaci městských privilegií, které Přelouči udělil císař Karel VI. s datem 17. ledna 1726, nebyly žádné z bodů z žádosti z roku 1721 zohledněny.¹⁹⁾ Nebylo-li možné využít koncentrace velkého množství návštěvníků v době „svatopolské pouti“ takto intenzivně, začala městská rada od roku 1730 výrazně podporovat snahu nově nastoupivšího faráře Ferdinanda Antonína Grimma o postup extenzivní: totiž založení náboženského bratrstva sv. Barbory, jehož hlavní slavnost byla už v samotných stanovách (a následně i v prvních letech jeho existence) koncipována jako velká barokní festivity, u které se očekával příliv „přespolních“ návštěvníků a tedy i ekonomický přínos pro celé město. Proto byli v rámci přípravných jednání přeloučští radní ochotni slíbit přímou finanční podporu pro zavedení nové tradice, podobně jako počátkem osmdesátých let 17. století při zrodu „svatopolských poutí“. V době jednání o založení náboženského bratrstva (které personálně i hlavní činností navazovalo na starší přeloučský literátský kůr) proběhla i stavba nové krypty a boční kaple sv. Barbory ve farním kostele sv. Jakuba Většího, ale i nákladná stavba nové farní budovy.

Formálně bylo nové přeloučské náboženské bratrstvo zřízeno zvláštní bulou papeže Klementa XII., vydanou v Římě 14. dubna 1734. Vydání této listiny, dokončení stavební úpravy farního kostela a nové fary provázela v Přelouči roku 1734 velkolepá barokní slavnost, na kterou se sjelo mnoho významných církevních hodnostářů z okolních farností i ze vzdálenějších končin. Městská rada zorganizovala průvod slavnostně vystrojené mládeže, řemeslnických cechů a přizvaných hudebníků; samostatně vystoupil i hostující dechový orchestr z nedalekého městečka Bohdanče.²⁰⁾

Touto velkou slavností však původní představy o širším využití náboženského bratrstva zřejmě skončily. V praxi toto bratrstvo fungovalo v infrastruktuře města stejně jako před rokem 1734, tj. jako pěvecký literátský

18) P. VOREL, *Dějiny města Přelouče II*, s. 108–110.

19) Originály obou listin viz Okresní archiv Pardubice, fond Archiv města Přelouče, listina č. 12; plná edice jejího textu viz P. VOREL, *Dějiny města Přelouče II*, ediční příloha č. 5 na s. 249–250.

20) Popis slavností zachytil ve farní kronice sám farář Grimm, viz SOKA Pardubice, fond Farní úřad Přelouč, kniha č. 2, Kniha památných věcí při záduší přeloučském svatého Jakuba (1733–1848).

kůr a pohřební bratrstvo, zjišťující hudební produkci při církevních slavnostech a při pohřbech svých členů. Tento posun je zřejmý z písemných stanov bratrstva, sestavených až v roce 1737.²¹⁾

Důvodem výše popsané změny byl odchod faráře Grimma z Přelouče již roku 1734, v jehož pozadí byly (jak prameny naznačují) především rozpory s vedením města ohledně finančních vztahů mezi farou a městskou radou a také otázka dispozičních práv k zádušním fundacím, které dosahovaly značné výše. Zástupci přeloučské městské rady však faráři Grimmovi také vyčítali, že svou aktivitu zaměřil hlavně na „svoje“ nově zakládané bratrstvo sv. Barbory, a starší tradice „svatopolských poutí“ si přestal hledět, což by mohlo dosavadní věhlas této starší hlavní přeloučské atrakce ohrozit.²²⁾

Přeloučská fara byla po Grimmově odchodu dva roky spravovaná provizorně, až od roku 1736 přejímal její správu Antonín Andreas Tautz, rodák z Ledče nad Sázavou. Místní poměry neznal, ale vyhověl přání městské rady a začal se více starat o tradici „svatopolských poutí“. Především se snažil zjistit, kdy a proč tato tradice vůbec vznikla; po bezmála šedesáti letech už ony okolnosti nebyly v Přelouči všeobecně známy. Nicméně faráři Tautzovi se podařilo na základě výpovědí dvou pamětnic²³⁾ rekonstruovat alespoň základní okolnosti vzniku této tradice. Vedle původního podnětu, týkajícího se nadpřirozených uzdravujících schopností mariánského obrazu, jej však zaujaly zmínky o nadpřirozených úkazech, vázaných k samotnému poutnímu místu, tj. Svatému poli (tzv. „svatopolská světélka“).

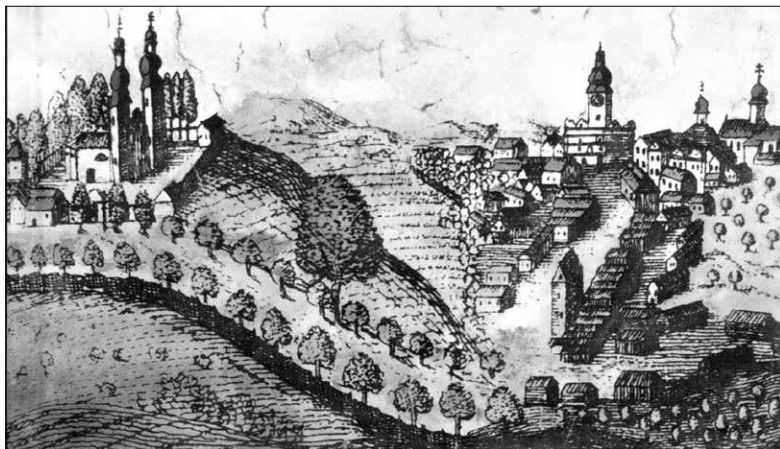
Zprávy o nadpřirozených jevech začal farář Tautz systematicky evidovat. Sám zapsal osm retrospektivních zmínek o svatopolských zázracích a o příhodách z let 1733–1739.²⁴⁾ Zájem nového kněze o svatopolský kostel a zdejší „milostivý“ obraz byl značný a během krátké doby svého působení v Přelouči (1737–1741) dokázal farář Tautz jak iniciovat vyšší zájem o toto poutní místo a rozšířit jeho věhlas po okolí. To dokládají i zmíněná svědectví o svatopolských zázracích, pocházející nejen od místních obyvatel, ale i od obyvatel ze vzdálenějších měst. Na poutním místě také provedl významné stavební úpravy: Zlepšil světelnost vnitřních prostor kostela

21) Stanovy zapsal farář Tautz do farní kroniky, viz fond Farní úřad církve římskokatolické Přelouč, kn. č. 2, Kniha památních věcí při záduší přeloučském sv. Jakuba (1733–1848), s. 45–53, „De Confraternitate S. Barbarae Virginis et Martyris“. Edice plného textu těchto stanov z roku 1737 viz P. VOREL, *Dějiny města Přelouče II*, ediční příloha č. 12 na s. 261–262.

22) Podrobněji k tomu viz P. VOREL, *Dějiny města Přelouče II*, s. 114–126.

23) Viz výše pozn. č. 9.

24) SOkA Pardubice, fond Farní úřad Přelouč, kniha č. 2, Kniha památných věcí při záduší přeloučském svatého Jakuba (1733–1848).

Přeboučské „Svaté pole“ – areál poutního kostela a přilehlého hřbitova z počátku osmdesátých let 17. století ve výrazně dominantní poloze (na obrázku vlevo) na návrší nad městem Přeboučí. Situace z doby před rokem 1776, ztvárněná na tištěném poutním obrázku z roku 1800.

probouráním větších oken, ke kostelíku přistavěl dvě malé obdélné boční kaple (odstraněné při další stavební úpravě roku 1776) a nechal upravit malé kaple v rozích hřbitovni zdi.

Na počátku čtyřicátých let 18. století hospodářský rozvoj Přebouče (stejně jako celé země) ochromila první válka o habsburské dědictví (1741–1743), která výrazně zasáhla i pardubické komorní panství, a to především značným daňovým a kontribučním zatížením. Nicméně v době krátké meziválečné obnovy už byl panovnický dvůr vstřícnější vůči požadavkům komorních měst na hospodářské reformy, které měly posílit jejich ekonomický potenciál (a tedy i budoucí daňovou výťažnost). Panovnickým privilegiem z roku 1745 tedy bylo vyhověno některým požadavkům přeboučské žádosti z roku 1721, včetně zřízení nového dobytčího trhu, časově koordinovaného se „svatopolskou poutí“. Tato souvislost však v textu samotného privilegia, uděleného městu Přeboučí Marií Terezií 15. listopadu 1745 výslovně zmíněna není,²⁵⁾ logicky však vyplývá z předchozích zmíněných jednání.

25) Originál této listiny viz Státní okresní archiv Pardubice, fond Archiv města Přebouče, listina č. 13; plná edice jejího textu viz P. VOREL, *Dějiny města Přebouče II*, ediční příloha č. 6 na s. 250–251.

Nový ekonomický podnět, využívající popularity „svatopolských poutí“ v Přelouči zafungoval, byť rozšíření prodejní nabídky o nový jarmark (a také nový středční týdenní trh na obilí) přinášelo příležitosti k zisku jednotlivým měšťanům, nikoli městu Přelouči jako právnické osobě. Městská pokladna, kontrolovaná již státním fiskem, se potýkala s rozpočtovým schodkem. Konkrétní měšťané však disponovali i značnými finančními prostředky, jak dokládá i rozšiřování kapitalizovaných církevních fundací, které v Přelouči registrujeme ještě i v této době.²⁶⁾

Posledním významným pramenem, který dokládá soudobé vnímání ekonomického významu „svatopolských poutí“ pro město Přelouč, je výše zmíněné osobní svědectví místního rodáka Jana Jiřího Jelínka z roku 1757.²⁷⁾ Ten ke své osobní vzpomínkové výpovědi připojil i žádost, aby přeloučští finančně zajistili pravidelné konání vzpomínkových mší na zakladatele svatopolské poutní tradice (faráře Lorence). Peníze by se k tomuto účelu měly v Přelouči najít, neboť pisatel dobře ví, že během této pouti si přeloučští měšťané na tržbách dobře vydělají. I to byl zřejmě jeden z důvodů, proč i takto relativně pozdě (a navíc v době válečné) stále v Přelouči pokračovala systematická evidence dokladů o „zázracích“, dokumentovaných na Svatém poli. Čtyři zprávy o praktických účincích svatopolského mariánského obrazu totiž pocházejí ještě z let 1757–1759.²⁸⁾

V pozdějších letech byl již onen původní náboženský rozměr přeloučské svatopolské pouti výrazně oslaben, a to i v souvislosti s reformami josefínské doby. Zajímavým dokladem o soudobém vnímání svatopolské poutní tradice je záznam o výsledku přeloučského souseda Hruše z roku 1780. Ten jako údajný pamětník prý po městě roztrušoval, že ona kouzelná svatopolská „světýlka“ (která měla být zjevením duší zemřelých) vznikla jen aktivitou samotného faráře. Technicky to prý provedl tak, že v potoce nasbíral živé raky, dal jim do klepet zapálené svíčky a v noci je vypustil po hřbitově.²⁹⁾ Smyslem takového konání bylo prý díky takovým „zázrakům“ zvýšit zájem o svatopolskou tradici a tím i ochotu farníků finančně na její rozvoj přispívat.

26) Např. odkaz 2000 zlatých rýnských v hotovosti roku 1740, které měly být půjčeny na 5% úrok, z kteréhožto příjmu měl být financován nový kaplan. Viz P. VOREL, *Dějiny města Přelouče II*, s. 123.

27) Viz výše pozn. č. 11.

28) Státní okresní archiv Pardubice, fond Farní úřad Přelouč, kniha č. 2, Kniha památných věcí při záduší přeloučském svatého Jakuba (1733–1848).

29) Státní okresní archiv Pardubice, fond Farní úřad Přelouč, karton č. 2 (řazeno chronologicky, písemnosti k roku 1780).

Ať již to bylo se „svatopolskými světýlky“ jakkoli, i samotná skutečnost, že se podobné žertovné vysvětlení svatopolských zázraků ve městě vyskytlo a mělo v sobě i logické vysvětlení, je podle mého názoru důležitým dokladem o ryze pragmatickém soudobém vnímání náboženských tradic a festivit, které vedle svého duchovního rozměru byly nepochybně vnímány také jako kvalita, v jejímž případě lze kalkulovat i s přímým ekonomickým přínosem.

FINANCIAL CONTRIBUTION OF HOLY FIELD BAROQUE PILGRIMAGES IN PŘELOUČ

The study focuses on the problems related to the so-called “Holy Field” pilgrimages organised in the town of Přebouč without any relation to any former pilgrimage traditions since 1682. The existence of a sufficiently important motivation for pilgrims was a basic technical assumption for the origin of such events, which was, in the case concerned, an old medieval painting of the Virgin Mary owned by a local priest Jan Adam Lorenc. On the basis of the experience from the plague epidemic spreading in 1680, the painting was attributed a miraculous healing power and a pilgrimage destination was gradually built up. In the first years after this pilgrimage tradition had been formed, the Holy Field pilgrimage in Přebouč was organisationally connected with former pilgrimages held in nearby Chrudim (the picture of the Christ venerated there was brought to Přebouč in the period of the “Holy Field” pilgrimage and exposed in the pilgrimage area together with the Přebouč picture of the Virgin Mary).

The author documents on the basis of the written sources preserved how the religious festivity organised this way was perceived in the locality in question from the economic viewpoint. Considerable concentration of pilgrims accompanying such an event provided the town with significant opportunities to earn money. This aspect is striking even in the course of the 18th century when the town of Přebouč sought to expand market possibilities in connection with the term the aforementioned pilgrimage was to be held. The interest in the economic use of the pilgrimage traditions is also apparent from the negotiations between the town council representatives and local parish administrators that were in progress at that time. Since the source materials have been preserved extraordinarily well, the connection between the pilgrimage tradition creation itself and the economic interests of the founder – local priest Lorenz, who was interested, due to the investments in the town real estate, in the yields derived from exercising the brewing right.